

БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

УДК 930.1.7.045(477)

В.В. Карпов

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙСЬКОВОЇ СИМВОЛІКИ У РЕДАКЦІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ ВІЙСЬКОВО-ІСТОРИЧНОГО АЛЬМАНАХУ

У статті проаналізовано редакційну політику Військово-історичного альманаху у висвітленні проблем розвитку геральдики, фалеристики, вексилології, уніформістики, емблематики та символіки у їхньому військовому аспекті. Показано, що альманах є важливим джерелом дослідження історії становлення державної та військової символіки України. На його шпальтах публікувалися результати наукових студій провідних фахівців галузі.

Ключові слова: альманах, військо, військове формування, символіка.

V.V. Karpov

PROBLEMS OF UKRAINIAN MILITARY SYMBOLISM IN THE EDITORIAL POLICY OF MILITARY HISTORY ALMANAC

Military Historical Almanac of the National Military History Museum of Ukraine since its publication in 2000, much attention is paid to the problems of Ukrainian military symbols. Each issue of the journal edited determined to publish material on issues of heraldry, faleristics, veksylolohiya, emblems or uniformistyky. Materials placed in the anthology dedicated as a historical aspects Ukrainian symbols and symbolism of the Armed Forces of Ukraine and other military formations modern period.

The historical aspects of Ukrainian symbols include articles Sokyрко Alexei, Vladimir Panchenko, Nina Kovtanyuk, Nicholas CHMYR, T. bayonet, Andrew Rukkasa, Viktor Karpov, Vitaly Manzurenko, Joan Denysyuk, Mikhail Kovalchuk and others.

To the problems of the state known scientists turned symvoliky Dmytrienko Maria and Yuri Savchuk. Their scientific exploration relates to discuss the question of the Great State Emblem of Ukraine. A large amount of publications on symbolism refers to the period of the Liberation Struggle 1917 - 1920 years. One of the first material of uniform Ukrainian army and its symbols during this period published Victor Karpov. In their study, Taras Bayonet addresses the problem of formation of the Black Sea Fleet Ukrainian state. Against this background, it reveals the process of becoming a Ukrainian naval symbols. Continuing the theme of Ukrainian military prapornytstva, edition published material Andrei Rukkasa description of icons for linear 4th Infantry Brigade.

The development of modern Ukrainian faleristics Military History Almanac pays no attention. Publishes materials on the implementation of state and departmental awards. This issue devoted their portfolio Stepan Paholko, Olga Martin, Vitaly Manzurenko Alexander Kucheruk Andrew Rukkasa. Materials about state awards of independent Ukraine and symbols of modern Armed Forces of Ukraine Victor served Buzalo, Alexander Vorobyev, Viktor Karpov, Alexander Scriabin, Igor Chichkan Ludmila Bayati, Jeanne Denysyuk Yuri Shapoval, Nicholas Tsarenko.

Editorial Almanac paid attention to the problems of formation and development of symbols and other military units, including the symbolism of the Border Troops of Ukraine, Security Service of Ukraine and the State Service for Special Communication and Information Protection of Ukraine.

General activities of the Military Historical Almanac, popularized the formation and development of the Ukrainian military symbols. Printed materials cover a wide range of issues, reflecting the processing of symbols in uniformolohiyi, faleristics, veksylolohiya, emblems and heraldry. This made it possible to show the historical symbolism of the processing of the Armed Forces and other military formations Ukraine. It is this Military Historical Almanac is a valuable source in the study of military symbolism Ukraine.

Keywords: almanac, army, military units, symbols.

Заснований 2000 р. Національним військово-історичним музеєм України, Військово-історичний альманах з першого номера приділяв значну увагу дослідженню проблем розвитку української військової символіки. У кожному номері журналу редакцією визначалися до публікації матеріали з проблем геральдики, фалеристики, вексилології, емблематики чи уніформістики. Матеріали, розміщені в альманасі, присвячені як історичним аспектам української символіки, так і символіці Збройних Сил України та інших військових формувань новітнього періоду.

До історичних аспектів української символіки слід віднести статті Олексія Сокирка, Володимира Панченка, Ніни Ковтанюк, Миколи Чмира, Тараса Штика, Андрія Руккаса, Віктора Карпова, Віталія Манзуренка, Жанни Денисюк, Михайла Ковальчука та ін.

Наприклад, у статті Володимира Панченка йдеться про українське прапорництво XVII-XVIII ст. та його символіку. Подаються відомості про окремі прапори та аналізується їхній стиль. Проаналізувавши відомості про прапори часів Богдана Хмельницького, автор стверджує, що «вже за часів Богдана Хмельницького в символіці козацького прапорництва утверджуються два основні мотиви: 1) зображення хреста, часто у сполученні з півмісяцем, сонцем та зірками; 2) зображення християнських святих або їхніх атрибутів» [19, 108]. Такі мотиви переважали до початку XVIII ст., коли під впливом барокко, що панував тоді як в українському мистецтві загалом, так і в геральдиці зокрема, композиція козацьких прапорів почала істотно ускладнюватися. Друга половина XVIII ст. стала для української козащини добою розквіту власного прапорництва, витворення особливого стилю козацької вексилології, – стверджує Володимир Панченко.

Поза рамками історичних досліджень, на думку іншого автора Олексія Сокирка [24, 108], залишилася важлива тема складника збройних сил гетьманської держави – охотницького або найманого війська. Існування й діяльність найманого війська застерігалися Глухівськими договірними статтями.

Безумовно, самотність охотницького війська позначилася на його символіці. Автор у своїй розвідці зробив спробу реконструювати

одяг та прапори війська. Він стверджує, що формування комплексу однотипного вбрання, фактично прототипів українських одностроїв, саме в охотницькому війську є цілком закономірним.

Ніна Ковтанюк подає відомості про проведену в березні 2002 р. у Національному музеї історії України виставку атрибутів гетьманської влади та особистих речей Богдана Хмельницького [10, 128]. Центральним експонатом виставки став особистий прапор гетьмана. Як стверджує Н. Ковтанюк, він виготовлений близько 1649 р. і первісно був білого кольору з малиною листвою. На полотнищі розміщено абрєвіатуру з букв гетьманського титулу «Б.ХГ.ЄК.МЛЮ В.З.», що означає «Богдан Хмельницький – Гетьман Єго Королівської Милості Війська Запорозького».

До проблематики державної символіки звернулися знані науковці Марія Дмитрієнко та Юрій Савчук [7, 104]. Їхня наукова розвідка, опублікована у Військово-історичному альманасі, стосується питання опрацювання проекту великого Державного герба України. Вони подають історію використання великого та малого державних гербів УНР, творення наприкінці 30-х рр. XX ст. М. Битинським на замовлення Уряду УНР в екзилі великого, середнього й малого державних гербів.

Значний масив публікацій з питань символіки у Військово-історичному альманасі відноситься до періоду Визвольних змагань 1917 – 1920 рр. Один із перших матеріалів про однострої української армії та її символіку у цей період надрукував Віктор Карпов [9, 110]. У своєму дослідженні Тарас Штик звертається до проблеми формування Чорноморського флоту Української держави [31, 76], на тлі чого розкриває процес становлення української військово-морської символіки.

До дослідження проблематики створення української військової символіки у період Визвольних змагань долучився науковець Микола Чмир [28, 92]. На сторінках альманаху він публікує низку наукових доробок, що стосуються відзнак військових звань українських збройних формувань 1917–1921 рр. та позначення прапорами місця розташування органів військового управління Галицької армії. Він відзначає, що власні системи відзнак військових звань мали збройні сили Української Народної Республі-

ки, Української Держави, Західноукраїнської Народної Республіки.

Автор справедливо зауважує, що на розвиток системи українських військових відзнак впливали тогочасні політичні обставини й події – революції в Російській і Австро-Угорській імперіях, зміни влади на території Наддніпрянської України (Центральна Рада, Гетьманат, Директорія), існування Західноукраїнської Народної Республіки з власними збройними силами тощо.

В іншій статті Микола Чмир звертає увагу на проблему позначення прапорами місця розташування органів військового управління Української Галицької армії [29, 149]. Він доповнює відомості про встановлення системи «стягів» для позначення місця розташування органів військового управління та військових частин, опубліковані М. Ковальчуком.

Автор особливо наголошує на тому, що всі ці «стяги» виконували суто розпізнавальну функцію і не мали значення Бойових прапорів військових частин. Утім, як свідчать спогади А. Маруценка-Богдановського, цитовані М. Ковальчуком, у 2-му кінному Переяславському полку спробували пристосувати «стяг» до ролі Бойового прапора військової частини шляхом збільшення розмірів та розміщення додаткових зображень і написів.

Військово-історичний альманах на своїх сторінках неодноразово публікував матеріали й документи про українське військове прапорництво часів національно-визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Продовжуючи цю тему, редакція публікує доробок Андрія Руккаса [21, 142] про опис значків для лінійних 4-ої (з 9 червня 1920 р. – 7-ої) стрілецької бригади.

Продовжуючи дискусію, викликану публікацією у Військово-історичному альманасі наказу військам Дієвої армії УНР про позначення місць розташування штабів і управлінь військових об'єднань і з'єднань, військових частин і підрозділів спеціальними стягами [17, 145], які офіційно проіснували до 1 листопада 1921 р., Андрій Руккас наводить текст наказу Головної команди Військ УНР №69 від 1 листопада 1921 р. за машинописною копією, що зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України [25, 113].

Із матеріальними свідченнями про символіку української армії доби Визвольних змагань 1917 – 1921 рр. знайомить Королівський музей армії та військової історії Бельгії (м. Брюссель). Тут зібрано зразки одностроїв, дещо з озброєння, світлини, документи. Українська колекція налічує 109 одиниць зберігання. Відомості про цю колекцію подає на сторінках Військово-історичного альманаху науковець Жанна Денисюк [6, 160].

Питанням розвитку української фалеристики на сторінках Військово-історичного альманаху присвятили свої матеріали Степан Пахолко, Ольга Мартин, Віталій Манзуренко, Олександр Кучерук, Андрій Руккас.

Досліджуючи українську фалеристичну спадщину національно-визвольної боротьби ХХ ст., Степан Пахолко та Ольга Мартин [20, 155] особливу увагу звернули на світлини вояків українських військових формувань і розміщені на їхніх одностроях нетрадиційні для військової атрибутики відзнаки у вигляді виробів з бісеру – котильйон – нагрудну прикрасу у формі п'ятикутника з двома прямими нижніми кутами та дашкуватим завершенням.

Бісерний котильйон виготовляли переважно в техніці тканини, що давало змогу будувати композицію з геометричних, рослинних, антропоморфних мотивів, вписувати ініціали тощо. Відмін котильйонів багато. Під різними назвами (котильйон, кутальйон, вісьорик, вісьорок), а також і безіменно, цей тип прикрас побутував на Західному Поділлі, Опіллі, Гуцульщині й Буковині.

Андрій Руккас наводить текст документа про розробку проекту ордена «Залізного хреста св. Андрія за похід і бої з 6 грудня 1919 р.», виявлений ним у фонді «Наукове Товариство ім. Т. Шевченка» Національної бібліотеки у Варшаві [18, 155].

Швидкий розвиток української фалеристики в першій половині ХХ ст. поставив багато питань, на які дослідники ще й досі не дали відповіді. Щобільше – постають питання, пов'язані, зокрема, з виявленням невідомих дотепер українських відзнак та нагород. Віталій Манзуренко віднайшов та описав понад двадцять відзнак, про які не згадувалося в жодному історичному джерелі [13, 130]. Опубліковані у Військово-історичному альманасі

відзнаки зберігаються в колекції українських нагород відомого колекціонера доктора Юрія Сас-Подлуського у Чикаго (США).

Автор висловлює припущення, що ці відзнаки спроектовано та виготовлено в одному з таборів для інтернованих українських вояків на території Польщі, про що вказує напис на закрутці однієї з них. Крім цього, серед документів Центрального архіву Війська Польського у Варшаві віднайдено проект емблем родів зброї, тоді було виготовлено і військові відзнаки, наявні в колекції Ю. Сас-Подлуського.

В архіві, що зберігається в родині Новаківських у Львові, Віталію Манзуренко вдалося виявити чотири досі невідомі й недосліджені аркуші проектів українських відзнак [14, 143]. Віталій Манзуренко також провів дослідження й опублікував матеріал про створення нагороди за бої у Львові 1918 р. під час створення на землях Галичини української держави. Він наводить історію питання та подає опис відзнаки [15, 123].

Відомості про нагороди Української Повстанської Армії у проекті Нила Хасевича, а також про маловідомі документи з історії комбатантської відзнаки «Хрест Симона Петлюри» і «Хреста Українського козацтва» подає Олександр Кучерук [12].

Розвитку сучасної української фалеристики Військово-історичний альманах приділяє важливу увагу. Публікуються матеріали про впровадження державних і відомчих нагород. Матеріали про державні нагороди незалежної України та символіку сучасних Збройних Сил

України на сторінках Військово-історичного альманаху подають як спеціалісти відділу нагород Адміністрації Президента України Віктор Бузало [2, 114] та Геральдичної служби Генерального штабу Збройних Сил України Олександр Муравйов [16], так і дослідники Національного військово-історичного музею України Віктор Карпов [8], Олександр Скрябін, [23, 154] Ігор Чичкань, [27] Людмила Баята, [1, 136] Жанна Денисюк [5, 111] та інші фахівці – Юрій Шаповал, [30, 106] Микола Царенко [26, 122].

Редакція журналу приділила увагу проблемам становлення та розвитку символіки інших військових формувань і, зокрема, символіці Прикордонних військ України [22, 114], Служби безпеки України [3, 149] та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України [4, 150].

Загалом діяльність Військово-історичного альманаху сприяла популяризації процесу становлення та розвитку української військової символіки. Надруковані матеріали охоплюють широкий спектр питань та відображають процеси опрацювання символіки в галузі уніформології, фалеристики, вексилології, емблематики та геральдики. Це дало змогу розгорнути дискусію з того чи іншого питання та відобразити історичні процеси, що протікали під час опрацювання символіки Збройних Сил та інших військових формувань України. Саме цим Військово-історичний альманах є цінним джерелом у дослідженні військової символіки України.

Використані джерела

1. Баята Л. Ювілейна медаль «60 років визволення України від фашистських загарбників» / Л. Баята, І. Чичкань // Військово-історичний альманах. – 2004. – Ч. 2(9).
2. Бузало В. Орден Данила Галицького / В. Бузало // Військово-історичний альманах. – 2004. – Ч. 1(8).
3. Граб С. Геральдичний комплекс Служби безпеки України / С. Граб // Військово-історичний альманах. – 2005. – Ч. 1(10). – С. 118; *Він же*. Нагороди Служби безпеки України // Військово-історичний альманах. – 2007. – Ч. 1(14). – С. 138; *Він же*. Дві заохочувальні відзнаки Служби безпеки України // Військово-історичний альманах. – 2007. – Ч. 2(15). – С. 149 – 160.
4. Граб С. Нагороди Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України / С. Граб // Військово-історичний альманах. – 2009. – Ч. 1(18).
5. Денисюк Ж. Нові нагороди Міністерства оборони України / Ж. Денисюк // Військово-історичний альманах. – 2003. – Ч. 2(7).
6. Денисюк Ж. Пам'ятки української військової історії в бельгійському музеї / Ж. Денисюк // Військово-історичний альманах. – 2006. – Ч. 1(12).
7. Дмитрієнко М. Великий Герб нашої держави / М. Дмитрієнко, Ю. Савчук // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч. 1(2).

8. Карпов В. Бойовий прапор сучасної Української армії / В. Карпов // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч. 1(2). – С. 110; *Він же*. Військово-морська символіка України в нарукавних знаках // Військово-історичний альманах. – 2003. – Ч. 1(6). – С. 120; *Він же*. Розроблення арматури до одностроїв військовиків Збройних Сил України // Військово-історичний альманах. – 2005. – Ч. 1(10). – С. 124; *Він же*. Заохочувальні відзнаки Головного управління розвідки Міністерства оборони України // Військово-історичний альманах. – 2007. – Ч. 2(15). – С. 144; *Він же*. Пропам'ятний нагрудний знак «10 років повітряній розвідці» // Військово-історичний альманах. – 2004. – Ч. 2(9). – С. 138.
9. Карпов В. Однострої Української армії (1917 – 1920) / В. Карпов // Військово-історичний альманах. – 2000. – Ч. 1.
10. Ковтанюк Н. Богданові речі / Н. Ковтанюк // Військово-історичний альманах. – 2002. – Ч. 1(4).
11. Комплекс військово-геральдичних знаків, емблем і прапорів // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч. 1(2).
12. Кучерук О. Маловідомі документи з історії відзнаки УНР. Хрест Симона Петлюри / О. Кучерук // Військово-історичний альманах. – 2003. – Ч. 1(6). – С. 124; *Він же*. Проект заснування «Хреста Українського козацтва» (1947 р.) // Військово-історичний альманах. – 2005. – Ч. 2(11). – С. 151; *Він же*. Нагороди УПА: проект Ніла Хасевича. Пояснення до проектів орденів, медалей і відзнак // Військово-історичний альманах. – 2002. – Ч. 1(4). – С. 119.
13. Манзуренко В. Загадка української фалеристики: невідомі українські відзнаки / В. Манзуренко // Військово-історичний альманах. – 2004. – Ч. 2(9).
14. Манзуренко В. Невідомі проекти січових відзнак Олекси Новаківського / В. Манзуренко // Військово-історичний альманах. – 2005. – Ч. 2(11).
15. Манзуренко В. Остання лицарська війна в Європі й відзнаки її учасникам / В. Манзуренко // Військово-історичний альманах. – 2007. – Ч. 1(14).
16. Муравйов О. Нова символіка українського війська (Розробка Воєнно-геральдичної служби ГШ ЗСУ) / О. Муравйов // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч. 2(3). – С. 110; *Він же*. Штандарти Міністра оборони України й начальника Генерального штабу Збройних Сил України // Військово-історичний альманах. – 2002. – Ч. 2(5). – С. 129; *Він же*. Головні символи нашого війська // Військово-історичний альманах. – 2006. – Ч. 2(13). – С. 139; *Він же*. Заохочувальні відзнаки Міністерства оборони України, встановлені 2005 року // Військово-історичний альманах. – 2005. – Ч. 2(11). – С. 156; *Він же*. Медаль «10 років Збройним Силам України» // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч. 2(3). – С. 116.
17. Наказ командування армії УНР про запровадження у військах прапорів єдиного зразка (1919 р.) (Вступне слово й публікація документа Михайла Ковальчука) // Військово-історичний альманах. – 2006. – Ч. 1(12).
18. Невідомий проект ордена Залізного Хреста св. Андрія (Вступне слово, публікація документа і примітки Андрія Руккаса) // Військово-історичний альманах. – 2008. – Ч. 1(16).
19. Панченко В. Козацьке прапорництво XVII-XVIII ст. / В. Панченко // Військово-історичний альманах. – 2008. – Ч. 2(17).
20. Пахолко С. Котильйон – оберіг українських вояків (1916 – 1950-ті рр.) / С. Пахолко, О. Мартин // Військово-історичний альманах. – 2006. – Ч. 2(13).
21. Руккас А. Напрямові значки 4 (7)-ї стрілецької бригади / А. Руккас // Військово-історичний альманах. – 2007. – Ч. 2(15).
22. Символіка Прикордонних військ України // Військово-історичний альманах. – 2002. – Ч. 1(4).
23. Скрябін О. Перехідні вимпели Міністра оборони України / О. Скрябін // Військово-історичний альманах. – 2006. – Ч. 1(12).
24. Сокирко О. Наймане військо лівобережних гетьманів кінця XVII-XVIII ст.: «барва», прапори, зброя / О. Сокирко // Військово-історичний альманах. – 2002. – Ч. 2(5).
25. Стяги штабів, частин та підрозділів Армії УНР / вступне слово і публікація Андрія Руккаса // Військово-історичний альманах. – 2007. – Ч. 1(14).
26. Царенко М. Символіка Військово-Повітряних Сил України / М. Царенко // Військово-історичний альманах. – 2000. – Ч. 1.
27. Чичкань І. Нова державна нагорода. Відзнака Президента України – Хрест Івана Мазепи / І. Чичкань, Л. Баята // Військово-історичний альманах. – 2009. – Ч. 1(18). – С. 159; Чичкань І. Нові нагрудні знаки у Збройних Силах України / І. Чичкань, В. Горелов, О. Муравйов // Військово-історичний альманах. – 2008. – Ч. 2(17). – С. 120; Чичкань І. Нагрудний знак «Служба шифрувального зв'язку і

режиму секретності Збройних Сил України // І. Чичкань., В. Горелов // Військово-історичний альманах. – 2009. – Ч. 1(18). – С. 158.

28. Чмир М. Відзнаки військових звань українських збройних формувань 1917 – 1921 рр. / М. Чмир // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч. 2(3).

29. Чмир М. Прапори на позначення місця розташування органів військового управління Галицької армії (серпень 1919 р.) / М. Чмир // Військово-історичний альманах. – 2006. – Ч. 2(13).

30. Шаповал Ю. Символіка Військової служби правопорядку / Ю. Шаповал // Військово-історичний альманах. – 2003. – Ч. 2(7).

31. Штик Т. Кораблі української флоти (1917 – 1918 рр.) / Т. Штик // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч. 2(3).

УДК 02:001.895

Н.Е. Кунанець

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНИЙ ПІДХІД У БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВІ: ІННОВАЦІЯ ЧИ ВІДНОВЛЕННЯ ТРАДИЦІЙ

У статті розглянуто особливості подання теоретичних засад соціальних комунікацій з прив'язкою до бібліотекознавчих досліджень та з'ясовано традиційність застосування соціокомунікаційного підходу при вивченні бібліотек.

Ключові слова: бібліотекознавство, соціокомунікаційний підхід, соціальні комунікації.

N.E. Kunanets

SOTSIOKOMUNIKATSIYNYI APPROACH LIBRARY: INNOVATION IS TRADITIONAL RESTORATION

In the article the features of presentation of theoretical principles of social communications are considered with attachment to library science researches and traditional character of application of communication for approach is found out at the study of libraries.

Keywords: library science, of communication approach, social communications.

Сучасний стан розвитку суспільства вирізняється посиленою інформатизацією всіх сфер його існування. Дедалі глобальніших масштабів набуває зростання інформаційних потоків, що потребують удосконалення процесів відбору, формування, створення, опрацювання, зберігання, передавання та використання інформації. У цих процесах вагому роль відіграють бібліотеки, які, окрім зберігання великих інформаційних масивів, стають активними розповсюджувачами соціально значимої інформації, тобто соціальними комунікаторами.

Термін *соціальні комунікації* народився в лоні церкви, і відбулося це 1963 р. у рамках

Другого Ватиканського Собору. На другій сесії Собору вперше було вжито термін *соціальні комунікації* [1]. При цьому поняття *комунікація (communicatio)* розглядалося як єдність, передача, повідомлення, його семантичне навантаження походить від *communico – роблю спільним, повідомляю, з'єдную.*

Серед бібліотекознавців питаннями діяльності бібліотек як складових системи соціальних комунікацій займалися багато науковців. А. Чачко [2] аналізує зовнішні та внутрішні комунікаційні процеси в бібліотеці. Дослідження різних аспектів функціонування бібліотек у системі соціальних комунікацій